

בן־יהודה ותחיית הדיבור העברי

אדוני נשיא המדינה מר שמעון פרס,
אנשי האכסניה המארכת, בית המדרש למורים העברי הראשון מיסודו של דוד ילין,
חברי האקדמיה ללשון העברית ועובדיה,
בני משפחת אליעזר בן־יהודה ומשפחת ד"ר אהרן מזי"א,
קהל שוחרי הלשון העברית,

להיסטוריה היהודית רווית ציוני הדרך והתאריכים, מהם נוראי הוד ומהם נושאי זיכרונות מכאוב, ניתוספו בעת החדשה ציוני דרך חשובים בהתחדשות חייו של העם ובקימומה של הארץ. זה עתה ציינו באור לייז' בכסלו, אשר נפגש בשנת תש"ח עם עשרים ותשעה בנובמבר (1947), וכינויו נתעבר לחצאין והיה לכ"ט בנובמבר, מלאות שישים שנה להחלטת האו"ם על חלוקת הארץ, ההחלטה שבה הכירו אומות העולם בזכותו של העם היהודי להקים מדינה על מולדתו. חודשים אחדים לאחר מכן, לאחר קרבות קשים ומצור על ירושלים, הוכרזה עצמאות ישראל וקמה המדינה, בה' באייר תש"ח. אל ציוני הדרך והתאריכים הנזכרים הובילו אותנו חזונות ומימושיהם בידי מחוללי תקומת ישראל – הראשונים לציון באמת, אנשים גיבורי כוח מרחיקי ראות ומרבי מעש מתוך דבקות מופת במטרה, אישים שנטלו את גורל ישראל בידיהם.

אחד מאלה היה הבחור הצעיר אליעזר פרלמן בן־יהודה, האיש שהקדיש את עצמו למשימה אחת: חידוש הדיבור העברי בארץ ישראל כמכשיר לקימום עצמאות ישראל. לא בקהל הזה אני צריך לומר כי הלשון העברית לא מתה מעולם. היא נשמעה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בפי שופכי שיחם לפני אלוהי ישראל. היא הייתה מתנגנת בפיוטים שהושמעו בשבתות ובימי מועד ובעתות שמחה ובקינות שקוננו יהודים על יחידים ועל גורל האומה. היא הייתה נקראת בלימוד חומש עם רש"י ובעיון בכל ספר עברי שתינוקות של בית רבן וחובשי ספסל הלימודים קראו. היא הילכה בכתב ברבבות חיבורים שנכתבו עברית. העברית שיכנה אתה בכפיפה אחת אחות נאמנה לה – הלשון הארמית

* דברים שנאמרו בישיבה הפתוחה של מליאת האקדמיה ללשון העברית ביום רביעי, כ"ה בכסלו תשס"ח, במכללה האקדמית לחינוך על שם דוד ילין. הישיבה התקיימה לציון מאה וחמישים שנה לחולדת אליעזר בן־יהודה.

שבתגומים ושבתלמודים ובמדרשים, ומשתיהן זרמו מאות ואלפי יסודות ללשונויות הדיבור של יהודים בכל תפוצות ישראל.

אבל כבר מסוף המאה השנייה למניין הרגיל, אחרי חורבן הארץ במרד בר כוכבא בעקבות גזרות אדריינוס, המוכר לעמים כקיסר נאור ולישראל כשחיק טמיה, היא לא הייתה עוד השפה שבה דיברו אמהות יהודיות אל בניהן.

במאה התשע-עשרה החלה העברית לשוב לחיים גם כשפת דיבור. יש הרואים את נקודת ההתחלה בפרסום מאמרו של בן-יהודה "שאלה נכבדה" באדר של שנת תרל"ט (1879) בכתב העת "השחר" של פרץ סמולנסקין. ויש מי שממתיין עד "בין כסה לעשור" של תרמ"ב (1881), עת דרכה רגלו של אליעזר בן-יהודה על אדמת הארץ. וראיתי שיש מי שממתיין אל לידתו של בן-ציון בן-יהודה, הוא איתמר בן-אב"י, בט"ו באב של שנת תרמ"ב (1882), עת החלו אליעזר ודבורה בן-יהודה לדבר עם בנם בעברית ובעברית בלבד, והייתה זאת לו לשפת אם. ויש מי שאומר שרק עם הקמת חברת "שפה ברורה" בשנת תרמ"ט-תר"ן (1889), הגלגול הראשון של ועד הלשון, אפשר לדבר על התחלת חידוש הדיבור העברי. ואין לבטל את דעתם של מי שחושבים שרק בכינוסי אגודת המורים בתרס"ג (1903) ובתרס"ד (1904) בזכרון יעקב ובגדרה, כשוועד הלשון הוקם מחדש ונתחבר לאגודת המורים, מתחילה באמת תחיית הדיבור העברי. ויש מי שמחכה עד למלחמת השפות בתרע"ד, בסתיו של שנת 1913 ועד סוף החורף של שנת 1914, כדי לומר שהעברית החיה מתחילה להיות עובדה קיימת. ברור שאיש לא יחלוק שהכרת המנדט הבריטי בתרפ"ב (1922) בעברית כאחת מלשונויות הארץ, לפי שזו הייתה שפת היישוב היהודי בארץ ישראל, מציינת את סוף ההתחלה. כבר אמרתי בהזדמנות אחרת¹ שאין נקודת התחלה אחת אלא מדובר בשורה של ציוני דרך לאורך ארבעים שנה המצטרפים להתחלה רבת שלבים, וכל אחד מהם בונה ונבנה על גבי חברו. צירופם הוא ההתחלה הבטוחה שהובילה לחידוש הדיבור העברי.

ברור שלא היה סיכוי ממשי לחידוש הדיבור העברי בלי עליית יהודים לארץ. לפיכך מובן שעליותיהם של החסידים הראשונים ושל תלמידי הגר"א ושל בני המגרב ובני המזרח, שבאו לארבע ערי הקודש וליפו ולחיפה ולעזה, היו גם הן ציוני דרך בהתחדשותו של העם ובבניינה של הארץ. די להזכיר שתי דוגמות מני רבות: מן היישוב הישן יצאו מקימי פתח תקווה, ויהודים מן המגרב היו מרחיבי גבולה של ירושלים מערבה. דבריהם של הרב אלקלעי ושל הרב קלישר והרב

1. Moshe Bar-Asher, "Some Observations on the Revival of Hebrew", *European Regional Development Conference for Jewish Civilization Studies*, ed. Moshe Bar-Asher, Jerusalem 1992, pp. 21–25

מוהליבר ושל בעלי חזון אחרים היו מנוע חשוב בשיבה לארץ. אבל תנועת "חיבת ציון" ובמיוחד ראשי התנועה הציונית הם שפנו למסלולים אחרים, כדי להשיב את עם ישראל לציון ואת ציון לעם ישראל.

אחד המסלולים החשובים היה המסלול של חידוש הדיבור העברי. בתחום זה איש לא דמה לבן-יהודה בחזון ובמאבק המתמיד, העקשן ורווי האכזבות על מימושו של החזון הזה. מעל ארבעים שנה ארכה ישיבתו של אליעזר בן-יהודה בארץ.² עם בואו הוא התחיל במאבק על חידוש הדיבור העברי, ובעת הסתלקותו, בנר השני של חנוכה תרפ"ג (1922), הוא ראה במימוש חזונו. בן-יהודה לא היה רק מחדש מילים, כפי שציירוהו ומציירים אותו רבים. בהחלטתו לכתוב את מילון הלשון העברית לכל תקופותיה ובהוצאתה לפועל הוא היה לבלשן חשוב.

אבל בן-יהודה האיש הלוחם לא יכול היה להצליח לולא עמדו לימינו כמה מן הדמויות הבולטות ביישוב, ראשוני ועד הלשון שמילאו תפקידים אחרים בארץ. אסתפק בהזכרת כמה מן החשובים שבהם: יחיאל מיכל פינס, איש היישוב הישן, שהיה סמכות מוכרת בוועד הלשון. ואתו חתנו דוד ילין, איש המעשה ובעל המזג המפשר, האיש שחיבר בין ועד הלשון למורים ובעצמו הכשיר מורים. הוא מילא תפקיד חשוב בהרחבת מעגל דוברי העברית ומחייה. בן-יהודה לבדו לא יכול היה לשאת את המשא הזה. וגם אופיו הסוער היה לו לרועץ. בלי שנתכוון לכך – ואולי אפילו בלא שרצה בכך – הוא נסתייע גם בבני הפלוגתא שלו. אחד מאלה שלא הסכימו עם דרכו היה רא"ם ליפשיץ, בן הפלוגתא הגדול שלו בוועד הלשון, שידעיותו המפליגות בספרות עם ישראל לדורותיה הכניסו בדיוני ועד הלשון ובפעילותו ממד של למדנות. אהרן מזי"א איש החיים, כמנהל בית חולים ואיש משכיל, מיתן גם הוא את הדיונים בוועד הלשון, והרים תרומה גדולה משלו כשהחל בכתיבת מילון הרפואה הראשון וחיבר את ועד הלשון לקהלים משכילים.

בחודש שעבר נתכנסו מוסדות אונסק"ו בפריז כדי לבחור חבורה של אישים מובחרים מכל העולם שמורשתם התרבותית תוכר כמורשת בין-לאומית ותונחל לכל באי עולם. האקדמיה ללשון העברית טרחה והגישה הצעה שאליעזר בן-יהודה יימנה עם חבורה מובחרת זו, כהיידן מאוסטריה ודרווין מאנגליה וגלילאו גליליי מאיטליה. ולשמחתנו, במלאות ק"ן שנים להולדתו של אליעזר בן-יהודה הוא נכלל בנבחרי אונסק"ו. הם הכירו בתחיית הלשון העברית כמעשה חסר תקדים וכהישג תרבותי שאין שני לו.

לא פלא שחברי פרלמנט אירים ומלומדים בסקים ובני אומות אחרות שיחרו ומשחרים לפתחה של האקדמיה, כדי ללמוד מן המופת של תחיית הדיבור העברי.

הטובה שבתשובות לכל אלה היא סיפור חייו של אליעזר בן-יהודה. רבים מהם עומדים משתאים מול גדולתו של האיש.

דוד בן-גוריון, האיש שלא רק נאבק על עצמאות ישראל וחולל אותה אלא גם היה חייל ומפקד במלחמת העברית, היה השותף הבכיר בהקמתה של האקדמיה ללשון העברית. הוא הותיר אחריו מורשה גדולה, ומורשה זאת נישאת גם בידי תלמידיו. אחד המובחרים שבהם הוא נשיא המדינה, מר שמעון פרס. נוכחותו של הנשיא במעמד הזה מעלה ומשביחה אותו, ועל כך נתונות לו ברכת האקדמיה ללשון העברית וברכת בית המדרש למורים העברי הראשון וברכת צאצאיהם של הראשונים לציון ראשי ועד הלשון המצויים עמנו היום וברכת כל היושבים כאן. בכך הופך המעמד הזה למעמד של עם ישראל כולו. חג אורים שמח.